

درآمد

این پژوهش برای جبران بخشی از کمبودها در مطالعات تاریخ اندیشه امامیه در حوزه حدیث طرح‌ریزی شده است. بی‌تردید این پژوهش در خصوص برخی پرسش‌های بی‌پاسخ در تاریخ اندیشه حدیثی امامیه آفاق جدیدی را فراروی هر پژوهش‌گر منصفی می‌گشاید.

ایده اصلی در پیگیری این طرح این بود که بی‌تردید ما تصویری از تاریخ شکل‌گیری و تطور گفتمان‌های حدیثی در دوره متقدم امامیه نداریم؛ بر این اساس، سه کتاب «رجال کشی»، «رجال نجاشی» و «فهرست شیخ طوسی» به عنوان منابع اصلی که باید در این راستا مطالعه و فیش‌برداری شوند، مدنظر قرار گرفتند. توضیح این نکته ضروری است که بی‌گمان شواهد تاریخی که برای پیگیری این بحث لازم است، محصور در این سه کتاب نیست، اما به دو جهت تمرکز اصلی بر روی این سه کتاب قرار گرفت. نخست آنکه عملاً فراهم‌آوری پژوهشی که بر اساس فیش‌برداری از تمام منابع متقدم امامیه باشد در این اثر امکان‌پذیر نبود. نکته دوم اینکه به نظر می‌رسد هر آنچه که قرار بوده است در تاریخ تطور اندیشه‌های حدیثی امامیه رخ دهد به احتمال قوی سایه‌ای از آن در این سه کتاب بر جای مانده است و بررسی دقیق این سه کتاب ما را به آن تصویر کلی خواهد رساند. لذا گمان قوی این است که اگر شواهد دیگری در کتب دیگر باشد به شکلی نیست که تصویر و طرحواره مطرح شده در این پژوهش را مخدوش و ناکارآمد کند، بلکه به احتمال قوی شواهد و مؤیدات جدیدی در راستای تأیید ساختار مطرح شده در این نوشتار خواهد بود. از سوی دیگر، ذکر این نکته بدان معنا نیست که از منابع دیگر در این پژوهش استفاده نشده است، بلکه به عکس از دیگر منابع متقدم امامیه نیز - به خصوص کتاب کافی - به‌طور گسترده‌ای در این پژوهش بهره برده شده است. اما تأکید بر این سه کتاب به معنای این است که این سه منبع، تنها مصادری بوده‌اند که خط به خط از ابتدا تا انتها مطالعه و فیش‌برداری شده‌اند. در کنار این سه کتاب، با استفاده از نرم‌افزارهای جست‌وجوگر و همچنین مراجعه به برخی ابواب کتب حدیثی، تلاش شده است تا مباحث مطرح شده در این اثر تقویت شود.

درباره شیوه فصل‌بندی و تقسیمات صورت گرفته در این کتاب نیز ذکر نکاتی ضروری به نظر می‌رسد. مانند بسیاری از پژوهش‌های دیگر، بازه سده نخست هجری به دلیل کمبود منابع و دشواری‌های کار به عنوان یکی از فصل‌های کار در نظر گرفته شده است؛ در عین حال، در جریان پژوهش مشخص شد که در خصوص تاریخ اندیشه‌های حدیثی، دوره امام باقر (علیه السلام) در عمل تداوم وضعیت سده نخست هجری با اندکی پیشرفت است. از سوی دیگر، در دوره امام صادق (علیه السلام) نیز شاهد تغییرات شگرف و زیادی در حوزه اندیشه‌ها و انگاره‌های حدیثی بودیم. بر این اساس، امکان پیوند دادن این دو دوره و بررسی آن ذیل فصل مستقلی با عنوان «دوره صادقین (علیهم السلام)» با واقعیت‌های تاریخی فاصله داشت. پس از دوره امام صادق (علیه السلام) نیز با توجه به شکل‌گیری زمینه تمایز اجتماعی جریان‌های امامیه و توزیع و تداوم حیات آن‌ها در بوم‌های مختلف، فصلی بر اساس رویکرد جریان‌ی، به تاریخ تحول اندیشه‌های امامیه در نظر گرفته شد. یکی از نوآوری‌های این فصل به رسمیت شناختن مکتب حدیثی جدیدی با عنوان «حلقه حدیثی مدینه متأخر» است که به‌طور گذرا به بررسی مکتبی حدیثی امامیه در مدینه پس از امام صادق (علیه السلام) می‌پردازد که در سایر پژوهش‌ها به آن توجهی نشده است، گرچه پژوهش و بررسی آن هنوز در ابتدای راه است.

در این فصل مکتب قم نیز به دلیل اینکه صرفاً دوره کوچکی از پژوهش حاضر را پوشش می‌داد و بررسی آن عملاً بحث را پیچیده، گسترده و فراتر از چارچوب نیمه سده سوم هجری می‌کرد، مورد بررسی قرار نگرفت؛ گرچه شکل‌گیری مکتب حدیثی قم مربوط به اوایل سده سوم هجری به بعد است، اما بیشتر اطلاعات، انگاره‌ها و اندیشه‌های اصلی مربوط به این مکتب در بازه زمانی اواخر سده سوم هجری رخ داده است. دقیقاً به همین دلیل بررسی مکاتب ماوراءالنهر مانند سمرقند و کش خارج از چارچوب این پژوهش در نظر گرفته شد. حتی در خصوص «فضل بن شاذان نیشابوری» با اینکه انتسابش به جریان «هشام بن حکم» روشن است، به دلیل اینکه وی مکتب مستقلی در نیشابور داشت که بازه زمانی آن مربوط به اواسط سده سوم هجری به بعد است، مکتب وی به‌طور مستقل بررسی نشد، گرچه در مطاوی بررسی‌های مربوط به جریان هشام بن حکم در بغداد، مطالبی نیز درباره وی مطرح شد.

در این اثر تلاش شده است تا متن اصلی گزارش‌هایی که مستندی برای تفسیر تاریخی بوده‌اند و امکان برداشت‌های چندگانه از آن‌ها وجود داشته است و یا بسیار مهم بوده‌اند، در پاورقی آورده شود؛ چه اینکه همواره یکی از علاقه‌های اصلی خوانندگان چنین پژوهش‌هایی مراجعه به متن اصلی و بررسی نحوه تفسیر آن است. از سوی دیگر در چنین شرایطی اگر قرار باشد متن گزارش‌ها به انتهای کتاب یا فصل منتقل شود، خواننده برای پی‌جویی و بررسی آن دچار مشکل می‌شود.

امید است با مطالبی که در این نوشتار طرح می‌شود آفاق ناشناخته‌ای از تاریخ اندیشه‌های حدیثی امامیه پیش روی پژوهشگران دغدغه‌مند و متعهد روشن شود.

دکتر سید محمدهادی گرامی

زمستان ۱۳۹۶

واحد اطلاع رسانی معاونت پژوهش

ارتباط با ما: ۰۲۱۸۸۰۹۴۰۰۱ داخلی ۷۷۶

[تلگرام: @isuniversity](https://www.isu.ac.ir/)

[ادمین: @judgment1](https://www.isu.ac.ir/)